

RSU rektors: Nevar būt padomes, kurām tikai zib acis, kā sadalīt augstskolu īpašumu

Tikko sācies jaunais studiju gads. Arī augstskolām. Un tas ir gana saspringts ne tikai tāpēc, ka ir jauns darba cēliens, bet neziņas dēļ. Pēc skandalozajām Latvijas Universitātes rektora vēlēšanām arī pārējās valsts augstskolas, tostarp Rīgas Stradiņa universitāte (RSU), ir satrauktas: Kā turpmāk tiks ievēlēti rektori? Kādas izmaiņas augstskolu pārvaldībā gatavo Izglītības un zinātnes ministrija? Kas notiek augstākajā izglītībā? Par to un citiem augstskolām svarīgiem jautājumiem saruna ar RSU rektoru Aigaru Pētersonu.

- Patlaban karstais punkts augstākās izglītības nozarē ir augstskolu pārvaldības modeļa reforma. Izglītības un zinātnes ministrija (IZM) līdz decembrim plāno sagatavot augstskolu un zinātniskā darba likumu, kur būtu ietvertas izmaiņas arī šajā jomā. Vai un kas, jūsuprāt, būtu jāmaina?

- Tāds modelis, kāds tas šobrīd ir Latvijā, darbojas lielākajā daļā pasaules augstskolu - ar senātu, padomnieku konventu, bet pastāv arī pārraudzības padomes, ko iesaka ieviest IZM. Runājot par nepieciešamību tās izveidot šeit, gribu teikt, ka mēs jau vairākus gadus strādājam kopā ar padomnieku konventu, kurā ir mūsu lielākie darba devēji, finanšu un juridisko zinātņu eksperti, kā arī ārvalstu pārstāvji un studenti. Sēdes reizi mēnesī kopā ar padomnieku konventu nav formālas. Tajās izskata mūsu universitātes budžetu, izvērtē studiju programmas un iesaka, kuras būtu jāpārveido, jāslēdz vai jāatver. Uzklusām ekspertu viedokli par augstskolas stratēģiju un citiem ar attīstību saistītiem jautājumiem.

- Kā vērtējat pašreizējo rektoru ievēlēšanas sistēmu?

- Mēs 40 gadus esam dzīvojuši autoritārā sabiedrībā Padomju Savienībā. Uz kuriem mēs iesim, ja tagad atgriezīsimies pie tāda vadības stila? Zināmas pazīmes tam ir, piemēram, tieslietu ministrs Jānis Bordāns valdības sēdē paziņo, ka Latvijas Universitātes (LU) bijušais rektors Indriķis Muižnieks nevienu tiesu nevinnēs. To saka cilvēks, kurš vada Tieslietu ministriju. Šobrīd rektoru, dekānu, senatoru ievēlēšanas process notiek demokrātiski. No visiem augstskolas pārstāvētajiem kolektīviem tiek izvēlēti kandidāti - satversmes sapulces dalībnieki, kuri balso par to vai citu rektora kandidātu. Uz rektora vietu kandidē nevis viens, bet divi cilvēki, kas ir atzīti līderi nozarē, kuriem ir starptautiskas publikācijas, kuri ir ievēlēti par profesoriem utt.

Mēs esam ar mieru diskutēt par pārraudzību padomes izveidi, bet tam procesam jābūt apolītiskam. Nevar būt tādas padomes, kurām tikai zib acis, kā sadalīt augstskolu īpašumus vai iestāties pa vidu finanšu plūsmam. Katrā ziņā IZM ir jāvērtē pie viena galda un jārunā gan ar augstskolām, gan nevalstiskajām organizācijām. Esam par to, lai padomēs būtu pārstāvēti arī attiecīgās augstskolas senāta virzīti cilvēki, jo senāts ir satversmes sapulces vēlēts. Jo nevar pēkšņi padomē paziņot, ka, lūk, es te lielīšu kolēģi, kas, piemēram, tikko atgriezies no Amerikas, un tagad viņš noteiks RSU attīstību.

- Bet vai jums nav bažas, ka tas, ko aktīvi bīda Ārvalstu investoru padome (FICIL), ir tieši šajā virzienā?

- Tieši tādas bažas mums arī ir. Jo FICIL priekšlikumi bija vērsti kā vienas lielas augstskolas lobijis. Ja būtu pieņemts tas, ko ieteica FICIL, iespējams, mēs jau nākamajā dienā būtu pievienoti LU. Tāpēc teicu, ka atkrīt sarunas par kaut kādiem politizētiem modeļiem. Taču ārvalstu profesoriem un augstskolas pārstāvjiem (ne mazākumā) veram durvis vaļā. Pārvaldības padomi katrai augstskolai, nevis vienu uz trijām. Jābūt atsevišķam likumam par LU, par RSU, par Rīgas Tehnisko universitāti (RTU). Nevar pieiet unificēti, jo augstskolas ir atšķirīgas. Mēs gaidām, kad ministre aicinās Latvijas universitāšu asociācijas pārstāvjus pie viena galda, jo šobrīd neviens mūsu redzējumu nav prasījis. Tieši pretēji - mums tiek pārmests, ka izdarām spiedienu uz IZM. Pieņemot lēmumus šaurā ieinteresēto lokā, pieļauju - vienas partijas valdē, kur, šķiet, ir maz šajā jomā kompetentu cilvēku, mēs šo sistēmu varam tikai nogremdēt.

- Vai arī LU gadījumā pietrūka komunikācijas? Vai tiesāšanās ir vienīgais ceļš, kā atrisināt situāciju?

- Noteikti - ja apsēstos pie viena galda, līdz tiesai neaizietu, un apmētāšana ar dubļiem arī nav risinājums. Mazāk no tā visa vajadzēja taisīt publisku šovu. Domāju, ka Valsts prezidenta kanceleja noteikti būtu piekritusi kļūt par vidutāju vai mediatoru šajās sarunās, un tad viss nebūtu beidzies ar durvju aizciršanu un nepārdomātu vārdu izteikšanu. Kas šobrīd notiek? Lielās augstskolas ir satrauktas, jo valda neziņa. Arī pati LU ir nepatīkamās pārmaiņās. It īpaši jau ņemot vērā, ka šogad tā svin savu simtgadi. Un tieši septembrī plānoti lielie un skaistie pasākumi, kur piedalīsies daudz ārvalstu partneru. Man pašam vairāki ārvalstu vēstniecību pārstāvji ir prasījuši: kas īsti notiek Latvijā? Kāds ir iemesls šādai ministres nostājai pret LU? Ārvalstīs šos procesus dažādi skaidro. Mēs šādi graužam ne tikai LU, bet valsts prestižu.

- Kā vērtējat pašlaik augstākajā izglītībā notiekošo?

- Jāsaprot vispirms, uz kurieni ejam. Šobrīd tiek runāts par mistisko labāko augstskolu Top 500, ko pat valstiski neesam izanalizējuši - kas tas tāds ir? Tas sastāv no sešām sadaļām, viena no tām - valsts atbalsts augstākajai izglītībai un pētniecībai. Būsim taču reālisti - mēs nekad nepacelsim savu pētniecības līmeni tikai ar Eiropas Savienības struktūrfondu līdzekļiem. Nesen izglītības un zinātnes ministre Ilga Šuplinska Rīta Panorāmai apgalvoja, ka augstskolas neracionāli izmantojot ES finansējumu. Pamatojums tāds, ka ar tiem varēja iegūt daudz labākus rezultātus. Taču nav jau veikta detalizēta analīze, lai tā apgalvotu, un vienā maisā tiek mestas visas augstskolas - gan tās, kas ļoti sekmīgi strādā un attīstās, gan tās, kas nav tik sekmīgas. Tajā pašā laikā netiek runāts par budžeta līdzekļiem augstākajai izglītībai (AI) un pētniecībai, ko paredz divi likumi, kas joprojām ir spēkā. Runājot par nākamā gada valsts budžetu, mēs jau nezīnām, vai tiks nodrošināts kāpums pētniecībai 0,15% apmērā no

IKP un AI - 0,25% gadā, kā to paredz Zinātniskās darbības likums un Augstskolu likums. No intervijas spriežu, ka nekas tāds nenotiks.

- Nav arī bijušas sarunas par to, cik biezs būs augstskolām atvēlētais maizes riecieni?

- Lielās augstskolas neko nezina. Katrā ziņā Latvijas Universitāšu asociācija tikās ar ministri pirms skandāla ar LU rektora Indriķa Muižnieka pārvēlēšanu. Tik vien kļuva skaidrs, ka Ilgas Šuplinskas prioritāte ir pedagogu algas. Netikām ne līdz AI, ne līdz pētniecībai. Sarunas vēl priekšā, un ceram, ka ministrs ir tas spēks, kura varā ir nodrošināt šos līdzekļus nozarei. Taču šobrīd nezinām ne skaitļus, ne pozīcijas. Nojaušu, ka šīs sadaļas tiek nemitīgi mainītas, jo valsts budžeta veidošanas process ir ļoti sarežģīts. Pērn mums pateica - pacietieties, neko nevaram iedot gadā, jo viss jau ir sadalīts un pārdaļīts, bet šodien mums atkal saka to pašu. Iespējams, ka 2020. gadā meklēšot citas iespējas. Tai pašā laikā mēs apbrīnojam Igaunijas panākumus AI un Tartu universitātes attīstību un nokļūšanu labāko augstskolu piecsimtniekā.

- Neņemot vērā, ka tai finansējums ir pilnīgi cits.

- Tieši tā. Tartu universitātes gada budžets ir 180 miljoni eiro - uz 13 000 studentiem. RSU ir gandrīz 10 000 studentu, un valsts finansējums ir 30 miljoni eiro, mūsu pašu nopelnītais - vēl aptuveni tikpat. Tātad gadā ar pūlēm tiek sakasīti 60 miljoni eiro. Vai tā nav milzīga atšķirība? Un, ja mums tiek teikts: neceriet, valsts budžets nav bezizmēra, mēs nevarēsim izpildīt to, ko paredz likumdošana, tad - kā tas jāsaprot? Līdz ar to tā ir ļoti liela neziņa. Mēs gribētu redzēt IZM koncepciju, jo ne jau pārvaldības reforma ir tās pamatā, tā ir punktiņš uz i, ar kuru būtu jābeidz, nevis jāsāk. Visa pamatā ir plānota, garantēta finanšu plūsma, kas nodrošina augstu studiju kvalitāti un pētniecību.

- Patlaban IZM izstrādā izglītības kvalitātes monitoringa sistēmu vispārizglītojošās skolās. Kā ir ar augstskolām - vai ir iecerēts kas līdzīgs?

- AI sarežģītāk ir izveidot vienotu sistēmu tāpēc, ka esam zem dažādām ministrijām. Teikšu atklāti - mēs neesam bēdīgi, ka esam Veselības ministrijas (VM) pārraudzībā. Ministrija izprot mūsu darbu un netraucē mums attīstīties. Runājot par RSU attīstību, tā ir bijusi ļoti strauja. Šobrīd esam finansiāli patstāvīgi, divu gadu laikā mūsu reflektantu skaits ir audzis par 35%. Ja citur budžeta vietas nespēj aizpildīt, tad RSU medicīnas specialitātēs uz studiju vietu pretendē seši līdz deviņi studētgribētāji, bet uzturzinātnēs - pat 34. Tai pašā laikā 21 gadu strādājam bez nevienas budžeta vietas sociālajās zinātnēs, un par spīti tam - tajās ir tāds konkurss, ka varam paņemt pašus labākos. Dažs saka: jūs tur lielāties ar saviem panākumiem, jo tas ir tikai Latvijas līmenis. Taču mums pieaudzis arī ārvalstu reflektantu skaits - šā gada laikā par 22%. Konkurss ārvalstu studentiem ir četri uz vienu vietu, kas

nozīmē, ka varam paņemt Vācijas un Skandināvijas labākos. Tāpēc mums ir vieglāk strādāt, jo šeit nonāk gudrākie un spējīgākie.

- Tomēr kopumā AI situācija ar reflektantu zināšanām nav tik rožaina. Šobrīd Valsts izglītības satura centrs mudina augstskolas celt uzņemšanas latīņu augstāk un neņemt pretī reflektantus ar vājām sekmēm. Vai tas būtu risinājums?

- Mūs, protams, neskar šāda problēma. Pat tad, ja jauniešiem ir gatavs maksāt, ar zemiem vidējās izglītības rezultātiem viņš te neieklūs. Tai pašā laikā mums ir savi sagatavošanas kursi, un tos apmeklē diezgan daudz reflektantu. Mēs sekojam statistikai un esam konstatējuši, ka tie, kas tos iziet, uzrāda labākus rezultātus pirmajā un pat otrajā mācību gadā. Un, ja ministre pārmet, ka esam pirmajā vietā studentu atbiruma ziņā, tad varu norādīt, ka sen jau tā nav. Pēdējos piecus gadus esam Eiropas līmenī - kā Vācijas un Skandināvijas augstskolās, proti, atbirums ir zem desmit procentiem. Te atkal parādās tā pati tendence: samest visus vienā katlā, nonivelēt un pateikt, ka viss ir slikti.

No otras puses, ir vidējā atzīme skolā un centralizēto eksāmenu atzīmes, kas katastrofāli slīd uz leju. Tas būtu IZM darbu sarakstā - noskaidrot, kāpēc tas tā notiek? Acīmredzot kaut kas nav kārtībā. Tas nav tikai skolotāju algu un vakanču jautājums, bet arī par metodoloģiju - vai pārāk strauji nomainām plānus un skolotājiem ir grūti pielāgoties jaunajai sistēmai? Par tiem eksāmeniem. Iedomāsimies skolēnu, kam vidējā atzīme ir 9,2. Pienāk brīdis, kad jākārtos valsts pārbaudījumi. Stresa līmenis ir tik augsts, ka viņam nepaveicas un viņš dabū zemu novērtējumu. Mums ir bijuši tādi reflektanti, kas nāk un rāda savu atestātu ar ļoti augstu vidējo atzīmi, bet eksāmenos tās ir zemas. Tas nozīmē, ka mēs šādus jauniešus nolemjam arodizglītībai. Jā, arī šie speciālisti ir vajadzīgi, bet vai nebūtu jāvirzās uz to, ka augstākā izglītība ir plašāk pieejama? Netaisām durvis ciet, bet atveram tās plašāk. Kāpēc nevaram valsts augstskolās piedāvāt visiem budžeta vietas? Jo - kas notiek? Aiz durvīm palikušie nereti dodas uz ārvalstīm, kur AI ir par velti. Arī jaunie doktoranti aizplūst uz ārzemēm.

- Jo te nav ne normālu stipendiju, ne grantu. Nav pietiekama valsts atbalsta pētniecībai.

- Arī redzot, ka konkurss uz doktorantūru ir lielāks, daļa aizbrauc uz ārvalstīm, piemēram, Orhūsu Dānijā, vai Hamburgu un Berlīni Vācijā, kur doktora studijas ir par velti. Viņi tur mācās un paliek. Bet mēs pēc tam viņus cenšamies aicināt atpakaļ, bet viņi diemžēl nebrauc. Kāpēc? Jo viņiem te būs grūti apstākļi. Ir tikai daži veiksmes stāsti. Kāds ir zinātnieku skaits? Eiropas Savienībā no visiem strādājošajiem ir 1,2% zinātnieku, Latvijā - 0,6%. Tas taču par kaut ko liecina, vai ne? Jo valsts atbalsts pētniecībā ES vidēji ir četras reizes lielāks nekā pie mums.

- Arī privāto grantu Latvijā nav?

- Ja tie ir, tad tik ļoti reti, ka par to nav vērts pat runāt. Ja kādreiz ko redzam, tad tie ir farmācijas kompāniju granti. Tas arī vairāk ir universitāšu slimnīcu, ne augstskolu darbs. Kopumā privātā nauda zinātnē neienāk, tāpēc esam ļoti atkarīgi no valsts finansējuma. Un te atkal jārunā par vietām piecsimtņiekā un tamlīdzīgi. Nodrošinām normālu eksistenci, un tad varam runāt. Bet tad arī liekam akcentu un investējam augstskolās, kas spēj menedžēt un kurās jau tagad visi zobrati strādā, iesaistot inovāciju fondus un tehnoloģiju parkus. Kurās ir zinātnes politika un labs tās novērtējums. Visas Latvijas augstskolas mēs nespēsim vienlīdz stipri stimulēt, tāpēc mūsu priekšlikums ir to ieguldīt trijās: LU, RSU un RTU. Varbūt arī Latvijas Lauksaimniecības universitātē. Noteikta atbalsta politika būtu jāveido arī attiecībā uz mākslas augstskolām. Mēs ar LU un RTU jau esam aprēķinājuši finansējuma sadaļu - kopējās investīcijas būtu 20,125 miljoni eiro gadā. Lūk, atšifrējums. Profesora vietu izveidei jaunos pētnieciskos virzienos: algu fonds -150 000 eiro gadā, laboratorijas uzturēšana: 100 000 eiro. RTU un LU katrai pa 25 profesoru vietām un RSU - 15, tam gadā būtu nepieciešami 16,2 miljoni eiro. Savukārt doktorantūras grantus/stipendiju vienam doktorantam būtu jāatvēr 6000 eiro (500 eiro mēnesī) apmērā. RTU un LU katrā pa 250 grantiem, RSU - 150 granti prasītu 3,9 miljonus eiro gadā. Diemžēl IZM nav paaieresējusies, kādas ir tās summas, kas nepieciešamas, lai iekļūtu piecsimtņiekā.

Jāatgādina vēlreiz, ka gandrīz puse no prasībām, lai iekļūtu reitingos, attiecas uz pētniecību. Pērn, tā kā VM neizdalīja līdzekļus valsts pētījuma programmai, ieguldījām pētniecībā 1,5 miljonus eiro no RSU pašu pelnītajiem līdzekļiem, un gada laikā teju dubultojām pētniecības rezultātus. Lai vai kā - varu apgalvot, ka Top 500 mēs būsīm, taču ne tuvākajos gados. Dažās sadaļās esam jau pietuvojušies 100%, piemēram, internacionalizācijā, mobilitātē. Viens no kritērijiem, kas ir jāuzlabo, ir pētniecība, starptautiski citētas publikācijas. Taču arī te ir uzlabojumi. Ja pirms pusotra gada bija 170 citētas publikācijas starptautiski atzītos žurnālos, tad šobrīd tuvojas 300.

- Šogad plānota zinātnisko institūciju starptautiskā izvērtēšana. Iepriekšējā beidzās ar lielu ažiotažu. Ar kādām sajūtām gaidāt ārvalstu ekspertus?

- Sliktākais ir tas, ka pēc iepriekšējās reizes netika izdarīti nekādi secinājumi. Jau attiecībā uz ārvalstu grantiem esam konstatējuši, ka ārvalstu vērtētājs nereti ir nosacīti pazīstams vai saistīts ar organizāciju, kuras pieteikumu viņš vērtē. Tāpēc nedomāju, ka šī sistēma ir tik viennozīmīgi caurspīdīga. Taču saprotu - lai piesaistītu nopietnus ārvalstu ekspertus, ir vajadzīgi ļoti nopietni finanšu līdzekļi. Tā kā to nav, tad parasti ejam vieglāko ceļu - piesaistām lietuviešus, igauņus. Pasaule jau ir maza, un absolūtu objektivitāti ir grūti nodrošināt.

- Vai vismaz ir skaidrs, kāda ir pētniecības attīstības stratēģija?

- Absolūti nav. Tāpat kā tas, kāda tad ir AI attīstības stratēģija. IZM ir plašs darba lauks,

piemēram, plānojot, kā samazināt AI iestāžu skaitu. Ja uz miljonu iedzīvotāju ir 25 augstskolas, tad Lietuvā un Igaunijā - 15. Tāpat jāskatās, kas notiek privātajā sektorā. Kādas ir prasības? Kādas ir reakreditācijas, licencēšanas prasības? Jo šādu augstskolu skaits ir audzis ļoti strauji. Tāpat svarīgi ir izvērtēt - kur tiek koncentrēta pētniecība? To nevajadzētu koncentrēt privātajās augstskolās. Tās var lieliski gatavot bakalaurus un maģistrus, un uz to vajadzētu arī tiekties. Pētniecībai ir jākoncentrējas universitātēs. Jau šobrīd RSU algo viesprofesorus - tie ir aptuveni 25% no visiem pasniedzējiem, maksājam konkurētspējīgu atalgojumu, investējam vieszinātnieku piesaistē.

- Runājot par augstskolu optimizāciju - cik Latvijā tās būtu atstājamas?

- Nav nekāds velosipēds jāizgudro, paskatāmies, kas notiek kaimiņos. Par Igauniju un tās veiksmes stāstu gribu teikt, lūk, ko - nav jau noslēpums, ka liels pienesums tam ir Somijas ieguldījums, jo viņi ir galvenie investori Igaunijā. Kas investē, tas rekomendē, un tas ļāva igauņiem milzīgā tempā izrauties. Arī IZM nekas jauns nav jāizgudro: svarīgi, lai ir izmērāmi rezultāti, nevis tikai ideju ģenerēšana. Mums RSU ir definēti skaidri izmērāmi rezultāti. Piemēram, mums tie ir 12. Mēs divreiz gadā tos caurskatām un mērām, analizējot - ko esam sasnieguši, vai arī - kāpēc kaut ko nav izdevies sasniegt? Arī sociālā atbalsta politika ir mūsu redzeslokā. Pēdējo piecu gadu laikā vidēji esam cēlušī algas mūsu darbiniekiem par 30% no pašu pelnītajiem līdzekļiem. Nodrošinām labas veselības apdrošināšanas polises, bezmaksas angļu valodas apmācību. Ir speciāla politika darbā ar ārvalstu studentiem, visu programmu sinhronizēšana ar Skandināviju un Vāciju. Ļoti rūpīgi sekojam līdzi Erasmus apmaiņas programmām - lai tās būtu jēgpilnas, lai ES nauda netiktu vienkārši notrallināta. Jāpiebilst, ka mēs lielu daļu finansējuma pie Erasmus programmas piemaksājam paši. Un sekojam līdzi tam, lai tiktu ieviests tas, ko darbinieki ir apguvuši un uzzinājuši ārvalstu universitātēs.